

Hij geneest wie gebroken zijn en verzorgt hun diepe wonden; maar hoe zat dat bij Neanderthalers?

De feestdagen zijn een moment voor lekker eten en (semi-verplicht) familiebezoek. Maar ook voor reflectie over onze verworvenheden. Onze goed-functionerende maatschappij is er daar één van. Die wordt volgens velen mogelijk gemaakt door [judeo-christelijke](#) waarden. Maar hoe leefden onze voorouders, de Neanderthalers, die deze waarden ontbeerden dan? Was er in de vroege prehistorie helemaal geen barmhartigheid? Voor zieke groepsgenoten bijvoorbeeld, vraag Gerrit Dusseldorp zich af.

Ons verre verleden wordt vaak voorgesteld als gewelddadig. In de zeventiende eeuw suggereerde de filosoof Thomas Hobbes al dat het leven van 'natuurvolkeren' *solitary, nasty, brutish and short* was (eenzaam, akelig, barbaars en kort). Dit soort ideeën zijn invloedrijk (Freud karakteriseerde jager-verzamelaars bijvoorbeeld vergelijkbaar). Zodoende treft een maatschappij met normen als naastenliefde, rechtvaardigheid en verdraagzaamheid ons als een letterlijk godsgeschenk dat ons van onze voorouders onderscheidt.

Toch is die karakterisering van onze prehistorie merkwaardig. We zijn tenslotte, net als onze naaste verwanten chimpansees en bonobo's, sociale primaten. Eenzaam was het bestaan van onze voorouders dus niet. Maar ook in een groep kan het bestaan akelig en kort zijn. Wat we écht willen weten is of onze voorouders naastenliefde tentoonspreidden. Hoe kun je dat archeologisch zien? Ik denk dat zorg voor de zieken een goed criterium is.

De genezing van de moeder van Simon Peters echtgenote (John Bridges, 1839)

Genezing van de zieken

Genezingen zijn de [belangrijkste categorie](#) van Jezus' wonderen. Dat is begrijpelijk. Het genezen van zieken is cruciaal in kleinschalige samenlevingen. En juist in samenlevingen zonder kennis van bacteriën en virussen is ziekte een mysterieus en beangstigend proces. Bij onze naaste verwanten is ziekenzorg slechts zelden waargenomen. Door ziekte verlamde chimpansees worden soms door de rest van de groep vermeden of zelfs [aangevallen](#). Dat komt erg wreed op ons over. De gezichtsuitdrukkingen van de agressors verraden echter vooral angst en onbegrip. Verzorging van zieken is dus geen vanzelfsprekende zaak. Hoe gingen onze directe voorouders om met ziekte? Is zorg voor zieken en zwakken een christelijke uitvinding of inherent aan onze familie?

Had Homo erectus sociale dienstplicht?

In zeldzame gevallen kunnen we aan fossielen iets zien over de gezondheid van het individu. In Georgië leefde 1,8 miljoen jaar geleden een oude [Homo erectus-man](#). Hij leefde in een pionier-samenleving. Zijn fossielen zijn gevonden op de oudste vindplaats van mensachtigen buiten Afrika. Toen hij stierf, was hij zo oud dat hij al zijn tanden in de loop van zijn harde leven was kwijtgeraakt. Hij kon dus niet meer kauwen. Voor een jager-verzamelaar die leefde lang voordat men vuur beheerste, is dat problematisch. Tenslotte was er nog geen zachtgekookt voedsel.

Toch heeft hij na het verlies van zijn tanden nog lang geleefd. Zijn kaak is namelijk ernstig geslonken. Dat gebeurt bij mensen die hun tanden kwijt zijn. Denk aan grootouders met een kunstgebit. *Use it or lose it* is een adagium in de biologie. Als je geen tanden meer in je kaak hebt, lijkt je lichaam te 'weten' dat het bot niet meer onderhouden hoeft te worden. Dat deze Homo erectus-man toch doorleefde, wijst erop dat zijn groepsgenoten hem [geholpen](#) hebben. Zo kon hij overleven op fijngesneden voedsel of zacht beenmerg van prooidieren. En deze man was geen uitzondering. Er is een ander informatief, maar tragischer geval.

Eet niet te veel carnivorenlevers!

In Oost-Afrika woonde rond 1,6 miljoen jaar geleden een [Homo erectus-vrouw](#) die erg van lever hield. Voor jager-verzamelaars is lever een belangrijke voedselbron. Het bevat veel energie en belangrijke voedingsstoffen zoals vitamine C en ijzer. Er zit alleen erg veel vitamine A in, zeker in levers van roofdieren. En te veel vitamine A kan verschrikkelijke gevolgen hebben. In het eerste stadium van de ziekte krijg je last van nachtblindheid. Lang te veel vitamine A binnenkrijgen, leidt echter tot grotere problemen. Bijvoorbeeld bij de aanmaak van nieuw bot.

De botten van deze vrouw laten zoveel [abnormale groei](#) zien dat we denken dat ze weken of maanden overleefd moet hebben met deze ziekte. Ze leed waarschijnlijk helse pijn en kon zich niet meer goed bewegen. Om zo lang te overleven, moet zij verzorgd zijn door haar groepsgenoten.

Door de toestand van haar botten weten we dat alle hulp niet heeft mogen baten en ze aan de gevolgen is overleden. Toch is er troost in de wetenschap dat deze vrouw in ieder geval niet eenzaam, verstoten door haar groepsgenoten, haar einde tegemoet moest gaan.

Zulke oude fossielen zijn zeldzaam en fossielen waarbij we iets over gezondheid van de eigenaar kunnen zeggen, zijn nog uitzonderlijker. Veel kwalen waar onze voorouders mee in aanraking kwamen, zoals malaria, zijn simpelweg niet aan botten te herkennen.

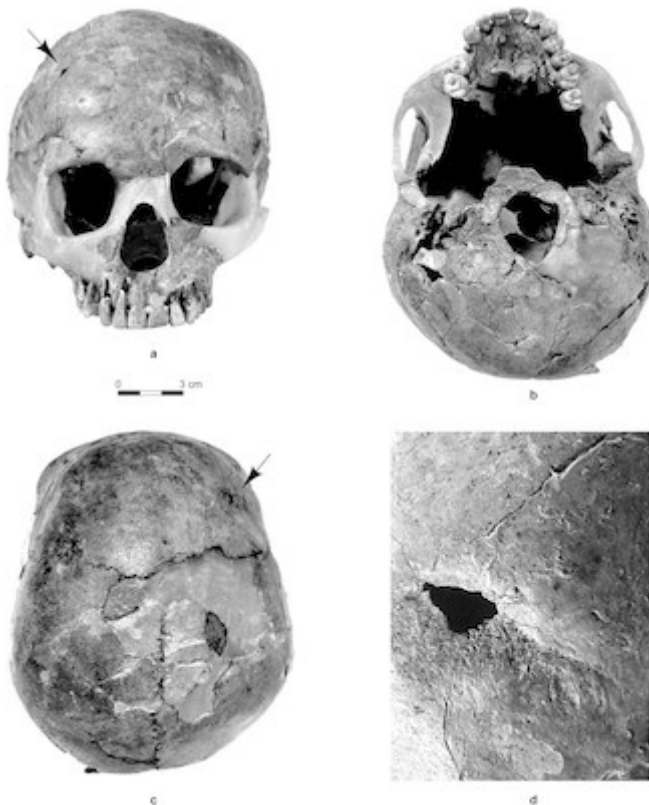
Prehistorische gipsvluchten?

Er is een relatief vaak voorkomend en pijnlijk probleem dat we wél goed kunnen herkennen: botbreuken. Nog mooier: hierbij kunnen archeologen zien of de breuk genezen is.

We gaan nu een stuk vooruit in de tijd. Tussen 250.000 en 40.000 jaar geleden leefden Neanderthalers van Zuid-Siberië tot aan Engeland. In West-Europa graven we hen al 200 jaar op. We hebben er dus veel fossielen van. Daardoor weten we dat ze zeer gevaarlijke levens leidden. Ze braken hun botten erg vaak. Een analist concludeerde dat [rodeo-rijders](#) de enige groep hedendaagse mensen zijn die even vaak hun botten breken. Veel breuken van Neanderthalers zijn genezen. Dat moet, denk ik, het gevolg zijn geweest van hulp van soortgenoten. Met een gebroken arm is het nu eenmaal niet effectief jagen.

Tegelijkertijd leefden in Afrika de eerste *Homo sapiens*, moderne mensen zoals wij. Na 100.000 voor Christus komen moderne mensen ook buiten Afrika voor. Vanaf 40.000 jaar geleden migreert *Homo sapiens* ook naar West-Europa. Onderzoek naar *Homo sapiens* levert leidt tot eendere conclusies. Moderne mensen breken net als Neanderthalers hun botten extreem vaak. En ook bij hen genezen die breuken vaak weer.

Toch was het leven als jager-verzamelaar hard. Men zorgde niet koste wat kost voor anderen. Zo zijn er noch bij de eerste moderne mensen, noch bij Neanderthalers genezen verwondingen bekend waardoor ze langere tijd niet konden lopen. Wellicht ontdekken we daar in de toekomst nog gevallen van. Maar misschien werden mensen die langdurig een blok aan het been van de groep waren, soms achtergelaten.

Figuur d toont close-up van genezen schedelbreuk in vroege moderne mens uit Israël. (Bron: Coqueugniot et al., 2014)

Aan de andere kant: zelfs heel ernstige verwondingen genezen, tot schedelbreuken aan toe. Hierboven afgebeeld is de schedel van een 11 tot 12-jarige jongen die 25 kilometer westelijk van Nazareth gevonden is. Hij leefde ongeveer 100.000 jaar geleden. Zijn schedelbreuk is genezen, maar door zijn verwonding is zijn hersenontwikkeling vertraagd. Hij had waarschijnlijk neurologische problemen en wat de analisten eufemistisch *personality troubles* noemen. Na zijn overlijden is hij zorgvuldig begraven, met een edelhertgewei vermoedelijk als bijgift. Ook na de dood getroostten zijn groepsgenoten zich dus veel moeite om hem een waardige rustplaats te geven.

Banksy – Peaceful Hearts Doctor (Foto: Eva Blue)

Evolutio-menselijke waarden

Ik vind het tijdens de feestdagen een hoopvolle gedachte dat het leven van onze voorouders niet zo eenzaam en ellendig was als we soms denken. We kunnen al meer dan anderhalf miljoen jaar rekenen op onze soortgenoten. Jezus was wellicht een effectievere genezer dan *Homo erectus*, maar zijn barmhartigheid is niet nieuw. Die is gegrond in een evolutionair gevormde waarde.